

PROSPECTĂRI DOCUMENTARE ÎN LITUANIA (MAI 2014)

După o perioadă de consolidare a armăturii statale în secolul al XIII-lea, corespunzând prioritar cu anii domniei lui Mindaugas (1253-1263), în veacul următor Lituania și-a câștigat statutul de redutabilă forță politică în zona est-centrală a Europei. În acest sens contribuția marelui cneaz Gediminas (1316-1342) a fost hotărâtoare, pentru că a gestionat măsuri menite să impulsioneze viața economică, să revigoreze structurile militare, ridicând o salbă de fortificații și sporind concomitent potențialul combativ al oștilor, astfel că a reușit să contracareze tendințele agresive ale cavalerilor teutoni și să lanseze o ofensivă de anvergură asupra dinaștilor ruși din vecinătate, ale căror domenii au fost încorporate succesiv statului lituanian. La dispariția lui Gediminas de pe scena istoriei, cu toate că puterea politică a fost împărțită între fiii săi, vigoarea militară a Lituaniei nu numai că nu s-a diminuat, dar a dobândit o și mai mare eficiență, extensia ariei confruntărilor conducând la acaparări teritoriale. Cel mai hărui și întreprinzător dintre urmașii lui Gediminas, Olgerd / Algirdas (1345-1377), a provocat în 1362/1363, la Sinie Vody (Apele Albastre), o grea lovitură Hoardei de Aur, iar prin marasmul pozițiilor acesteia la nordul Dunării de Jos mongolii au fost nevoiți în anii următori să abandoneze sud-estul Moldovei, care, în circumstanțe nedeslușite, a fost alipit statului moldovenesc. Probabil tot ca urmare a victoriei de la Sinie Vody stăpânirea Podoliei a fost concedată fiilor lui Koriat (Karijotas), fratele lui Olgerd. Despre doi din acești fii – Iurii și Fedor (Teodor) – există mărturii concludente că au întreținut legături cu românii din Moldova. După unirea Lituaniei cu Polonia în anul 1386 astfel de contacte s-au multiplicat și diversificat, între cnezii lituanieni și domnii de la Suceava stabilindu-se alianțe dinastice.

Cunoscând toate aceste date, în chip firesc medievistii au fost în măsură să notifice relevanța conexiunilor dintre Moldova și Lituania în perioada ulterioară formării statului românesc de la răsărit de Carpați. Sperața depistării unor surse inedite – istorice și arheologice – privind aceste raporturi, dat fiind că în literatura de specialitate din ultimii ani nu au mai fost formulate puncte de vedere noi, m-a determinat să stăruie pentru a mi se aproba un stagiu de documentare de două săptămâni la Vilnius și Klaipeda în baza acordului de cooperare academică dintre Academia Română și Academia Lituaniană de Științe. Deplasarea s-a desfășurat între 12 și 25 mai 2014, având asentimentul ambelor foruri academice de a investiga problematica relațiilor dintre români și lituanieni în evul mediu.

Ca de obicei în asemenea împrejurări, mi-am împărțit timpul în vederea vizitării muzeelor de istorie, arheologie, artă și etnografie, studiului în bibliotecile de resort și întrevederilor cu colegii de breaslă de la institute, muzee și universități. Un sprijin consistent pentru eficientizarea stagiului de documentare l-am primit de la Marija Nijole Staciokiene, șefa Departamentului de Relații Externe al Academiei Lituaniene de Științe, care mi-a facilitat contactele cu specialiștii din Vilnius și obținerea agrementului de a lucra în muzee și biblioteci.

Academia Lituaniană de Științe (*Lietuvos Mokslų Akademija*) a fost fondată la 16 ianuarie 1941, dar, odată cu ocupația sovietică, și-a pierdut prerogativele, fiind reînființată după proclamarea independenței statale în anul 1990. Spre deosebire de Academia Română, care are 13 secții, instanța academică superioară din Lituania posedă doar cinci departamente științifice. Drept membri plini pot fi alese 120 de persoane sub vârsta de 75 de ani, dar numărul celor emeriți de peste 75 de ani și al membrilor străini nu este limitat. În 2011 Academia Lituaniană de Științe – al cărei președinte în exercițiu este prof. Valdemaras Razumas, reputat specialist în chimia analitică și organică –, întreține raporturi de colaborare cu 26 de academii și alte centre de cercetare din străinătate. Salariul de bază al cercetătorilor din institutele subordonate Academiei este mai mult decât simbolic, astfel că pentru supraviețuirea cotidiană angajarea într-un proiect de cercetare este imperios necesară.

În timpul stagiului de la Vilnius m-am documentat în următoarele așezăminte muzeale: Muzeul Național al Lituaniei (având două secții, plasate în clădiri diferite: una de arheologie și o alta de istorie și etnografie), Muzeul Palatului Marilor Duci ai Lituaniei, Muzeul Cetății de Sus, Muzeul de Artă Radziwill, Muzeul de Artă Plastică și Muzeul Rezistenței împotriva Genocidului.

Muzeul Național al Lituaniei (*Lietuvos Nacionalinis Muziejus*) (Pl. I.B) a adoptat modalități de expunere moderne, conferite de grafice, hărți, reconstituiri de port, ansambluri de locuințe și de complexe funerare etc., dar comportă o deficiență majoră: locul exact de proveniență al obiectelor – de altfel, valoroase – nu este indicat. Exponate de mare interes deține și Muzeul Palatului Marilor Duci ai Lituaniei (Pl. I.C), evidențiindu-se tapiseriile flamande și cahlele recuperate cu prilejul săpăturilor efectuate în ultimii ani pe locul amplasamentului construcțiilor inițiale ale reședinței ducale (Pl. II.C). Muzeul Cetății de Sus (*Aukštutinės Pilies Muziejus*) se află pe așa-numitul Munte al lui Gediminas (Pl. I.A), în jurul căruia încă din evul mediu s-au ținut narațiuni cu dens înveliș legendar. Muzeul de Artă Radzwill, constând prioritar din colecțiile aparținând familiei princiare omonime, posedă, între altele, pânze ale pictorilor locali – lituanieni și polonezi – din secolele XVIII-XIX și icoane rusești din perioada modernă. În ceea ce privește Muzeul Rezistenței împotriva Genocidului, acesta este revelator pentru bestialitatea comportamentului bolșevicilor vizând toate grupurile sociale cotate drept indezirabile de puterea sovietică, după un scenariu aplicat cu același aplomb și în Basarabia, unde localnicii s-au arătat mai îngăduitori față de tortionari, astfel că descendenții acestora continuă să se comporte sfidător, ceea ce nu este de conceput în Lituania.

Într-o scurtă deplasare la Klaipeda – efectuată pe cont propriu, deoarece gazdele nu au reușit să-i asambleze pârghiile organizatorice – am avut ocazia să vizitez Muzeul de Istorie a Lituaniei Minor (*Mažosios Lietuvos istorijos Muziejus*) și Muzeul Castelului. Cel dintâi conține obiecte descoperite prin săpăturile arheologilor locali (Pl. II.A, B) și piese de etnografie din zonă. Ca și în cazul Muzeului Național al Lituaniei, exponatelor arheologice nu li s-a precizat locul de proveniență. Klaipeda – vechiul Memel –, situat la gura de vărsare a Dunei în Marea Baltică, în fosta Prusie Orientală, a aparținut Reichului până la Primul Război mondial, fiind acordat Lituaniei în 1923, după ce temporar s-a aflat în administrarea Ligii Națiunilor, care i-a acordat o autonomie largită. Hitler l-a redobândit pentru Germania printr-un ultimatum remis la 22 martie 1939. Apărat cu îndârjire de armatele naziste în fața ofensivei sovietice până în ianuarie 1945, orașul a suferit mari distrugereri, dar ocupanții nu s-au ostenit să refacă mai nimic din ceea ce aducea aminte de arhitectura germană tradițională, astfel că în centru nu mai există nici-o biserică din cele grandioase ridicate în evul mediu și în epoca modernă. Memel (Klaipeda) este cea veche așezare urbană de pe teritoriul actual al Lituaniei, menționată în izvoarele scrise încă în anul 1252, sub numele de *Mimelburg* (cf. *Codex Diplomaticus Prussicus. Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg nebst Regesten*, I, ed. J. Voigt, Königsberg, 1836, p. 88-89), fiind fondată de coloniștii germani la scurtă vreme după ce, tot pe țărmul răsăritean al Balticeii, la punctul de vărsare a Daugavei, fusese întemeiată Riga.

Actuala capitală a Lituaniei – Vilnius – este atestată documentar pentru prima dată la 25 ianuarie 1323 (cf. *Cartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gediminne illustrans. Gedimino laiškai*, ed. S. C. Rowell, Vilnius, 2003, p. 46-49), atunci când marele cneaz Gediminas a decis să-și stabilească aici reședința, mutând-o de la Trakai. Din câte m-am putut edifica prospectând materialele arheologice păstrate în colecțiile muzeelor vizitate, ca și din studiile referitoare la vestigiile descoperite în perimetrul incipient al Vilnius-ului, urme de factură preurbană sau chiar urbană au fost reperate cu mai multe decenii înainte de prima menționare scrisă a localității. În legătură cu geneza orașului, cronicile ruso-lituaniene relatează un episod cu tentă legendară privind o întreprindere cinegetică a lui Gediminas, în urma căreia marele cneaz ar fi vânat un zimbbru, pe așa-numitul Munte al Zimbrului (*Turja gora*), unde a și înnoptat. În cursul nopții el a fost trezit de urletul unui lup uriaș. Solicitat să tălmăcească semnificația intervenției animalului, preotul păgân Lizdeiko i-a transmis marelui cneaz că lupul i-ar fi pretins să ridice un oraș pe locul unde avusese loc vânătoarea (cf. *Летопись Археологического общества*, în *Полное собрание русских летописей*, 35, *Летописи белорусско-литовские*, red. B. A. Rybakov, ed. coord. V. I. Buganov, ed. N. N. Ulashchik, Moscova, 1980, p. 96). Dincolo de anumite particularități, narațiunea letopisețelor ruso-lituaniene prezintă analogii cu legenda urmării zimbrului de către Dragoș și de ceata sa de maramureșeni, soldată cu crearea statului moldav. Tot în cronică ruso-lituaniană s-a consemnat legenda fondării cetății / orașului Kamenet-Podolsk (Kamianets-Podilskyi), situat la confluența râului Smotrici cu Nistrul, în vecinătatea Hotinului. Potrivit surselor menționate, cetatea ar fi luat ființă în locul unde cei patru fii ai cneazului lituanian Koriat (Karijotas) – Alexandru, Iurii, Constantin și Fedor (Teodor) ar fi vânat mai

mulți cerbi (cf. *Lietopisiec wielkich kniazej litowskich*, în *Latopisiec Litwy i kronika ruska*, ed. I. Daniłowicz, Wilnie, 1827, p. 50; *Лѣтопись великихъ князей литовскихъ*, ed. A. N. Popov, Sanktpetersburg, 1854, p. 18; *Лѣтописецъ великихъ князей литовскихъ*, în *Супрасльская летопись*, în *Полное собрание русских летописей*, 35, p. 66). Toate aceste mituri, având paralelisme în spațiul euroasiatic, se integrează în ciclul ancestral al legendelor despre vânătoarea rituală și animalul călăuză, temă care a suscitat mult interes în literatura de specialitate (cf. C. Pschmidt, *Die Sage von der verfolgten Hinde. Ihre Heimat und Wanderung, Bedeutung und Entwicklung mit besonderer Berücksichtigung ihrer Verwendung in der Literatur des Mittelalter*, Greifswald, 1911; A. H. Krappe, *Guiding animals*, în *The Journal of American Folklore*, 55, 1942, pp. 228-246; M. Eliade, *Dragoș et la «chasse rituelle»*, în *Revue des études roumaines XI-XII*, 1969, pp. 31-59).

Investigațiile din muzee s-au împletit cu documentarea efectuată în mai multe biblioteci publice: Biblioteca Muzeului Național al Lituaniei, Biblioteca Academiei Lituaniei, Biblioteca Universității și Biblioteca Palatului Marilor Duci ai Lituaniei, unde am colectat literatură științifică asupra istoriei Lituaniei în evul mediu, aferentă în special raporturilor ei politice, culturale, confesionale și comerciale cu regiunile românești, rutene și tătarăști. De asemenea, am fost interesat de publicarea materialului arheologic corespunzător secolelor XIII-XVI, rezultat din săpăturile întreprinse în ultimele decenii, spre a detecta eventualele conexiuni cu descoperirile de aceeași natură efectuate în teritoriile românești est-carpaticе.

Pe parcursul deplasării am ținut să angajez contacte cu unele personalități ale vieții științifice din Vilnius din cadrul institutelor, muzeelor și universității, pentru a mă consulta cu acestea în privința unor probleme legate de istoria Lituaniei și a teritoriilor înconjurătoare, precum și de încadrarea cronologică, culturală și etnică a materialelor arheologice provenind din regiunile baltice. Totodată, m-am informat în privința sistemului organizatoric al institutelor academice de cercetare, al muzeelor și al facultăților cu profil umanistic.

Dintre persoanele cu care am avut cele mai fructuoase întreveneri menționez pe dr. Birnute Kulnyte, directoarea Muzeului Național al Lituaniei, dr. Valdas Steponaitis, șeful Departamentului de Arheologie Medievală și Post-Medievală din cadrul aceleiași unități muzeale, dr. Povilas Blaževičius, șeful Centrului de Cercetări Științifice de la Muzeul Palatului Marilor Duci ai Lituaniei, prof. dr. Darius Staliunas, director adjunct al Institutului de Istorie al Academiei Lituaniene de Științe, dr. Stephen Rowell și dr. Arthur Dubonis, angajați ai aceluiași institut, dr. Gediminas Vaitkevičius, dr. Saulius Sarcevičius, dr. Rytis Jonaitis și dr. Eugenijus Svetikas, cercetători la Secția de Arheologie a Institutului de Istorie, dr. Salvijus Kulevičius, vicedecan al Facultății de Istorie a Universității, dr. Nerijus Babinkas, conferențiar la aceeași facultate (autor al unor meritorii lucrări despre tipologia structurilor sociale din Moldova în secolele XIV-XVI), prof. dr. Andrius Vaišnus, decanul Facultății de Comunicații a Universității, prof. asociat vicedecan Rimvydas Laužikas și prof. habilitat Domas Kaunas de la aceeași facultate. De asemenea, l-am reîntâlnit pe dr. Vladimir Jarmolenko, fost ambasador extraordinar și plenipotențiar al Lituaniei în România, promotor fervent al raporturilor culturale dintre cele două state, care, între altele, a patronat publicarea recentă în limba română a unei sinteze asupra istoriei țării sale: S. Miloiu, F. Anghel, V. Ciobanu, Z. Kiaupa, *Istoria Lituaniei*, Târgoviște, 2011.

Deloc întâmplător, savanții lituanieni poartă o adevărată venerație ilustrei lor compatriote Marija Gimbutas (Gimbutienė) (1921-1994), emigrată din propria patrie – amenințată de instalarea regimului comunist – mai întâi în Germania și apoi, din 1949, în Statele Unite, dobândind în timp un larg prestigiu internațional datorită interpretărilor sale originale privind geneza indo-europenilor și manifestările religioase ale comunităților preistorice. Decedată la Los Angeles, unde a profesat la celebra Universitate din localitate, rămășițele pământești i-au fost reînhumate la Kaunas, orașul în care își făcuse studiile liceale și – parțial – cele universitare. Voluminosul tom cu amintiri și aprecieri asupra prestației sale științifice, editat în urmă cu câțiva ani în capitala Lituaniei (*Marija Gimbutienė ... Iš laiškų ir prisiminimų*, ed. K. Jankauskaitė, Vilnius, 2005, 472 p.), este edificator pentru reputația perenă de care se bucură distinsa cercetătoare. Colegii din Vilnius au fost interesați de ceea ce le-am relatat despre participarea Marijei Gimbutas la simpozionul internațional "Cultura Cucuteni în context european", desfășurat la Iași și Piatra Neamț în 1984 (cf. M. Petrescu-Dîmbovița, *Amintirile unui arheolog*, ed. V. Cotiugă și Gh. Dumitroaia, Piatra-Neamț, 2006, p. 234-235) și despre colaborarea sa cu arheologii români.

Universitatea din Vilnius este una din cele mai vechi instituții de învățământ superior din Europa Est-Centrală, fiind fondată în anul 1569 prin decizia regelui Ștefan Bathory (1575-1586) (cf. N. Bulotaitė, *A Guide to the Old Campus of the University of Vilnius*, Vilnius, 2004). După cum se știe, principele transilvănean, căsătorit cu Anna, fiica lui Sigismund I cel Bătrân, fusese ales drept rege în Rzeczpospolita în situația în care dinastia Jagellonă rămăsese fără urmași pe linie masculină, iar Henri de Valois renunțase la tron. La începuturile sale Universitatea avea doar două secții: de teologie și de filozofie, pentru ca ulterior să-și extindă și diversifice profilul. Printre studenții săi iluștri s-a numărat și viitorul mare poet Adam Mickiewicz (1798-1855), care a studiat la Vilnius între 1815 și 1819, într-o vreme când ponderea principală a populației orașului era deținută de polonezi. Drept represalii la răscoala din 1831, în anul următor Universitatea din Vilnius a fost desființată din dispoziția țarului Nicolae I al Rusiei, dat fiind că, prin împărțirea Poloniei între Prusia, Rusia și Austria la sfârșitul secolului al XVIII-lea, teritoriile din estul Regatului, incluzând și regiunile lituaniene, fuseseră acaparate de Țaratul rus.

Încercările de a repune Universitatea în activitate după proclamarea independenței Lituaniei la 16 februarie 1918 nu au avut șansa să se materializeze datorită confruntărilor militare cu vecinii. Aceasta și-a redeschis porțile ca unitate de învățământ poloneză în cele două decenii – 1919-1939 – în care orașul Vilnius și regiunea înconjurătoare au fost anexate la Polonia. În perioada amintită și-a făcut aici studiile poetul și prozatorul Czesław Miłosz (1911-2004), aureolat în 1980 cu Premiul Nobel pentru literatură. În octombrie 1939 Vilnius-ul a revenit Lituaniei, iar Alma mater a început să funcționeze din ianuarie 1940, schimbându-și dependența administrativă și limba de predare. În lunile ce au urmat, drept consecință a pactului Ribbentrop-Molotov și a capitulării Franței, Rusia sovietică a dobândit mâna liberă să ocupe Lituania în iunie 1940. Ofensiva Wehrmacht-ului din vara anului 1941 a silit-o să o abandoneze până în iulie 1944. În vremea ocupației sovietice activitatea Universității s-a derulat în cadrul parametrilor învățământului specific regimului totalitar până la proclamarea independenței Lituaniei în 1990, când a intrat într-o eră nouă. Biblioteca universitară posedă peste cinci milioane de volume, între acestea numărându-se și 400 de incunabule, precum și peste o mie de atlase, circa 10000 de hărți și 87000 gravuri vechi.

Pe lângă vechile clădiri, datând din secolele XVII-XVIII, refuncționalizate și reamenajate, unde sunt găzduite facultățile cu profil umanistic, într-o extremitate a orașului s-a ridicat un campus nou și modern, utilat conform standardelor actuale, după modelul unităților de învățământ superior din Occident, cu spații didactice generoase, plasate într-o ambianță peisagistică reconfortantă, lucru cu totul laudabil pentru o țară mică, fără resurse economice deosebite, cu o populație ce nu depășește pragul de patru milioane de locuitori, dar care conștientizează că evoluția sa ulterioară este de neconceput fără un învățământ de calitate. Asemenea ansambluri moderne nu s-au ridicat din păcate în România perioadei postdecembriste, unde, în loc să se reformeze vechile unități de învățământ superior, s-au înființat iresponsabil numeroase altele noi, lipsite de localuri, laboratoare și biblioteci corespunzătoare, precum și de cadre didactice competente, decizii demarate adesea în scopuri mercantile, cu consecințe dezastruoase pentru deceniile ce vor urma.

Deplasarea în Lituania a fost profitabilă atât pentru colectarea materialelor documentare revelatoare, cât și pentru cunoașterea cursului evolutiv meandrat al unui popor cu un trecut medieval glorios și un prezent plin de speranțe.

VICTOR SPINEI

A

B

C

Pl. I. Vilnius. A – Fortificații medievale de pe Muntele lui Gediminas; B – Muzeul Național al Lituaniei; C – Palatul Marilor Duci ai Lituaniei.

A

B

C

Pl. II. A – Buterole de bronz din secolele XI-XII; B – Farfurie smălțuită din secolul al XVII-lea cu imaginea unui cerb (Muzeul de Istorie al Lituaniei Mici din Klaipeda); C – Cahlă smălțuită din secolul al XVII-lea redând o scenă de vânătoare (Muzeul Palatul Marilor Duci ai Lituaniei din Vilnius).